

Методологічні основи становлення особистості в професійній психології

І. А. Добренко

Бердянський університет менеджменту і бізнесу, м. Бердянськ, Україна
Corresponding author. E-mail: dobinan@mail.ru

Paper received 26.09.2016; Accepted for publication 05.10.2016.

Анотація. У статті розглянуто професійне становлення особистості, що супроводжується кризами, конфліктами, деструктивними змінами. З'ясовано, що методологічною основою є принципи системного, особистісно – діяльнісного, діяльнісного підходів до професійного становлення, гуманістична теорія самоактуалізації і самореалізації особистості. Виявлено, що становлення особистості обов'язково передбачає потребу в розвитку і саморозвитку, потребі у професійному самозбереженні і т.і. Підтверджено, що професійне становлення суб'єкта є частиною онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності, вирішальне значення якого буде належить провідній діяльності фахівця.

Ключові слова: особистість, професійна діяльність, професійне становлення особистості, професія, професійне самовизначення, самоактуалізація.

Вступ. Сьогодні сучасне суспільство націлене на формування компетентних фахівців, готових і здатних до підвищення професіоналізму своєї діяльності і розвитку професіоналізму як якості особистості. При розгляді даної проблеми становлення особистості ми опираємося на методологічному положенні Б. Г. Ананьєва, згідно з яким розвиток особистості, з одного боку, «є зростаюча за масштабами і рівнями інтеграція – утворення великих» блоків», систем або структур, синтез яких в певний момент життя людини виступає як найбільш загальна структура особистості. З іншого боку, розвиток особистості є і все зростаюча диференціація її психофізіологічних функцій, процесів, станів і особистісних властивостей, розмірна прогресуючій інтеграції» [1].

Короткий огляд публікацій з теми. У сучасній психологічній науці проблема професійного становлення особистості представлена цілим рядом методологічних і загальнотеоретичних досліджень. Необхідність продуктивного вирішення завдань професійного становлення знайшла відображення в дослідженнях різних аспектів згаданої наукової проблеми: виконання професійної діяльності (В. А. Бодров, Е. Ф. Зеєр), вивчення рівнів професіоналізму в діяльності (А. К. Маркова, О. Р. Фонарьов), формування готовності до праці (Г. О. Балл, В. А. Моляко); професійне становлення суб'єкта праці (Н. Ю. Волянук, Г. В. Ложкін), загальні принципи розвитку професійної культури суб'єкта діяльності (Є. О. Климов, С. Д. Максименко) та ін. Теоретичною основою концепції професійного становлення особистості стали дослідження особистості та діяльності К. С. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, А. Г. Асмолова, Б. Ф. Ломова, М. М. Нечаєва, Г. В. Суходольського, В. Д. Шадрикова. Великий вплив на проектування концепції надали роботи А. А. Бодалева, Ю. М. Забродіна, Е. А. Климова, Т. В. Кудрявцева, А. К. Маркової, Л. М. Митіної, Н. С. Пряжнікова та інших.

Для теоретичного аналізу психологічних проблем професійного розвитку особистості особливий інтерес представляють роботи зарубіжних вчених А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда.

Мета. З'ясувати та констатувати, що професійне становлення супроводжується кризами, конфліктами, деструктивними змінами. Темп і траєкторія цих процесів детермінується біологічними і соціальними чин-

никами, власною активністю особистості, випадковими обставинами, життєво важливими подіями і т.і.

Матеріали та методи. Професійна психологія досить уважно вивчає значення професійного становлення для сучасної людини, досліджує траєкторію індивідуального професійного становлення особистості, розвиток професійних експектацій в дитинстві, детермінанти професійної зрілості, професійні цінності і мотиви праці, задоволеність професійною працею, а також вплив професії на біографію конкретної людини.

Методологічною основою професійної психології є концепція професійного становлення особистості. Суть цієї концепції полягає в тому, що, вибираючи професію, освоюючи її, професійно вдосконалюючись, особистість змінюється, а саме, збагачується її спрямованість, формується досвід і компетентність, розвиваються професійно важливі і корисні якості.

Професійне становлення також супроводжується і кризами, і конфліктами, і деструктивними змінами. Темп і траєкторія цього процесу детермінуються біологічними і соціальними чинниками, власною активністю особистості, а також випадковими обставинами, життєво важливими подіями та професійно зумовленими інцидентами.

На основі вивчення попередніх наукових робіт з професійного становлення особистості були визначені наступні концептуальні положення:

- професійне становлення особистості має історичну та соціокультурну обумовленість;
- ядром професійного становлення є розвиток особистості в процесі професійного навчання, освоєння професії і виконання професійної діяльності;
- процес професійного становлення особистості індивідуально своєрідний, неповторний, проте в ньому можна виділити якісні особливості та закономірності;
- професійне життя дозволяє людині реалізувати себе, надає особистості можливості для самоактуалізації;
- індивідуальна траєкторія професійного життя людини визначається нормативними та ненормативними подіями, випадковими обставинами, а також ірраціональними потягами людини;
- знання психологічних особливостей професійного становлення і розвитку дозволяє людині усвідомлено проектувати свою професійну біографію, будувати і творити свою історію.

Методологічною основою концепції стали принципи системного, особистісно – діяльнісного, діяльнісного підходів до професійного становлення, гуманістична теорія самоактуалізації і самореалізації особистості.

Основними поняттями концепції є «особистість», «професійна діяльність», «професійне становлення особистості», «професія» і «професійне самовизначення».

На сучасному етапі розвитку професійної психології існують різні визначення особистості.

У гуманістичних психологічних концепціях особистість – це людина як цінність, заради якої здійснюється розвиток суспільства.

Психологи біогенетичної орієнтації розглядають особистість як індивіда, що володіє певними антропогенетичними властивостями (професійними задатками, темпераментом, віком, статтю, типом статури, нейродинамічними властивостями мозку та ін.), які проходять різні стадії дозрівання в міру реалізації філогенетичної програми виду в онтогенезі.

Представники соціогенетичної орієнтації трактують особистість крізь призму соціалізації людини, засвоєння ним соціальних норм і ролей, придбання соціальних установок і ціннісних орієнтацій, формування соціального і національного характеру.

Вчені персоногенетичної орієнтації аналізують особистість в процесі її самореалізації, особистісного вибору, безперестанного пошуку сенсу життя. Велике значення надається активності особистості, її творчій спрямованості, індивідуальності. [2].

Під особистістю ми будемо розуміти індивіда як суб'єкта соціальних відносин і активної діяльності, наділеного властивостями, якостями, здібностями, що дозволяють реалізувати себе.

Поняття професійне становлення особистості в психології має декілька варіантів. Ми будемо розуміти становлення як процес прогресивної зміни особистості під впливом соціальних впливів, професійної діяльності та власної активності, спрямованої на самовдосконалення і само здійснення. Становлення обов'язково передбачає потребу в розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потреба у професійному самозбереженні.

Динаміка особистості у просторі та часі професійної праці отримало назву професійного становлення суб'єкта діяльності. Таким чином, професійне становлення суб'єкта – це частина онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності.

Вирішальне значення в становленні особистості належить провідній діяльності. Визнання особистісної утвореної функції провідної діяльності неминує призводить до виділення в безперервному процесі становлення особистості періоду, пов'язаного з вибором, підготовкою до виконання і виконанням дорослою людиною одного типу діяльності – професійної.

Перетворення професійної діяльності в провідну залежить від соціально-економічних відносин, соціальної ситуації, позиції особистості. Цей період займає більшу частину життя людини. Траєкторія долі людини, її щастя, самопочуття, задоволеність життям, фізичне і психічне здоров'я багато в чому визначаються задоволеністю змістом професійної діяль-

ності, ставленням до неї особистості, рівнем професійних досягнень.

Можна сказати, що для більшості людей основою розвитку особистості в зрілому віці стає професійна діяльність.

Відзначимо, що професійна діяльність – це соціально значуща діяльність, виконання якої вимагає спеціальних знань, умінь і навичок, а також професійно обумовлених якостей особистості. Залежно від змісту праці (предмета, мети, засобів, способів і умов) розрізняють види професійної діяльності. Співвіднесення цих видів з вимогами, що пред'являються до людини, утворює професії. Тому, професія це соціально цінна область програми фізичних і духовних сил людини, що дозволяє йому отримувати натомість витраченої праці необхідні кошти для існування і розвитку.

Зміни, які відбуваються з особистістю в процесі підготовки, оволодіння професійною діяльністю та її самостійного виконання, призводять до становлення особистості як фахівця і професіонала.

Спеціаліст – це професійно компетентний працівник, що володіє необхідними для якісного і продуктивного виконання праці знаннями, вміннями, якостями, досвідом та індивідуальним стилем діяльності. [2].

Професіонал – працівник, що володіє крім знань, умінь, якостей та досвіду також певною компетенцією, здатністю до самоорганізації, відповідальністю та професійної надійністю. Професіонал здатний виявити проблему, сформулювати завдання і знайти спосіб її вирішення. Професіонали складають основу організаційної структури підприємства, установи, націленої на розвиток. [2].

Таким чином, концептуальним поняттям нашого дослідження є професійне самовизначення, яке трактується як самостійне і усвідомлене узгодження професійно-психологічних можливостей людини з утриманням та вимогами професійної праці, а також знаходження сенсу виконуваної діяльності в конкретній соціально-економічній ситуації.

Е. А. Климов, аналізуючи поняття «професійне самовизначення», підкреслює, що це не одноразовий акт прийняття рішення, а постійно повторювані вибори. Найбільш актуальним вибір професії стає в підлітковому віці і ранньої юності, але і в наступні роки виникає проблема ревізії та корекції професійного життя людини [3].

Професійне становлення особистості збагачує психіку, наповнює життєдіяльність людини особливим змістом, надає професійній біографії значущість. Але, як і всякий формуючий процес, професійне становлення супроводжується деструктивними змінами: кризами, стагнацією і деформаціями особистості. Ці деструктивні зміни обумовлюють переривчастість і нерівномірність професійного розвитку особистості, носять нормативний і ненормативний характер. Професійне становлення обов'язково супроводжується випадковостями, непередбаченими обставинами, які іноді кардинально змінюють траєкторію професійного життя людини.

Проблема професійного становлення стала актуальною ще початку двадцятого століття. До цього часу вільного вибору професії не було. Професійне життя людей обмежувалося традиціями, а також патріар-

хальним укладом суспільства. Промислова революція привела до виникнення ринку праці та нових професій. Величезні маси людей виявилися перед проблемою пошуку роботи і професійної підготовленості до неї.

Змінилася історична ситуація докорінно розширила світ професій. Нові знаряддя і засоби праці зажадали кваліфікованих працівників, здатних якісно і продуктивно виконувати трудові функції протягом багатьох років. Широке поширення в організації праці отримала система Ф. Тейлора. Крім раціоналізації трудових операцій в ній велике значення надавалося професійній придатності працівника, тому актуальним став вибір професії.

Результати та їх обговорення. Дослідження багатоаспектних проблем взаємодії особистості з професією велося вітчизняною психологією. В основному ці проблеми вивчалися психологією праці, педагогічною та віковою психологією, інженерною психологією. Методологічне обґрунтування дана проблематика отримала у фундаментальних роботах вітчизняних психологів:

- створення психологічної теорії діяльності стало теоретичною основою багатьох професійних досліджень;
- розвиток диференційно-психологічної концепції особистості стало основою вирішення багатьох проблем профвідбору, професійного консультування, профадаптації і професіоналізації;
- психологія праці досліджувала питання профпридатності, профдіагностики, формування професійних

умінь і навичок та ін.;

- педагогічна психологія вивчала проблеми професійного навчання і виховання, особливості підвищення кваліфікації та перекваліфікації;
- вікова психологія багато уваги приділяла питанням особистісного та професійного зростання, професійного самовизначення, психологічним особливостям криз і конфліктів професійного розвитку дорослих.

Висновки. Таким чином, можемо констатувати, що професійне становлення супроводжується кризами, конфліктами, деструктивними змінами. Темп і траєкторія цих процесів детермінується біологічними і соціальними чинниками, власною активністю особистості, випадковими обставинами, життєво важливими подіями і т.і.

В статті з'ясовано, що методологічною основою концепції є принципи системного, особистісно – діяльнісного, діяльнісного підходів до професійного становлення, гуманістична теорія самоактуалізації і самореалізації особистості.

Виявлено, що становлення особистості обов'язково передбачає потребу в розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, потреби у професійному самозбереженні.

Таким чином, професійне становлення суб'єкта – це частина онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності, а вирішальне значення в становленні особистості буде належати провідній діяльності фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М., 1977. С.255-256.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. – 3-е изд. перераб., доп.- М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2005. – 336 с.
3. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов н/Д, 1996. С.39-40.

REFERENCES

1. Anan'ev B.G. On the problems of the modern humanknowledge. M., 1977. P.255-256.
2. Zeer E.F. Psychology professions: Textbook for university students – 3-e izd. pererab., dop.- M.: Akademicheskii Proekt; Fond «Mir», 2005. – 336 p.
3. Klimov E.A. Psychology of professional self-determination. Rostov n/D, 1996. P.39-40.

Methodological bases of formation of professional psychology of personality

Dobrenko I. A.

Abstract. In the article the professional development of the individual, accompanied by crises, conflicts, destructive changes. It was found that the methodological basis of the principles of the system, personally – active, active approach to professional development, humanistic theory of self-actualization and personal fulfillment. Revealed that identity formation necessarily involves the need for development and self-development, the need for professional self-preservation, etc. Confirmed that professional development is part of the subject of human ontogenesis since the beginning of the formation of professional intentions before the end of active professional activity, which is critical of a leading expert.

Keywords: *personality, professional activity, professional development of personality, profession, professional self-actualization.*

Методологические основы становления личности в профессиональной психологии

I. А. Добренко

Аннотация. В статье рассмотрено профессиональное становление личности, сопровождающееся кризисами, конфликтами, деструктивными изменениями. Выяснено, что методологической основой являются принципы системного, личностно – деятельностного, деятельностного подходов к профессиональному становлению, гуманистическая теория самоактуализации и самореализации личности. Выявлено, что становление личности обязательно предполагает потребность в развитии и саморазвития, потребности в профессиональном самосохранении и т.д. Подтверждено, что профессиональное становление субъекта является частью онтогенеза человека с начала формирования профессиональных намерений до окончания активной профессиональной деятельности, решающее значение которого будет возложено на ведущую деятельность специалиста.

Ключевые слова: *личность, профессиональная деятельность, профессиональное становление личности, профессия, профессиональное самоопределение, самоактуализация.*